

Recension

Kön, kropp och konstruktion: en undersökning av den filosofiska grunden för distinktionen mellan kön och genus

Åsa Carlson. Symposium 2001. 300 s. ISBN 91-7139-543-1

Åsa Carlsons doktorsavhandling *Kön, kropp och konstruktion* är ett ambitiöst försök att studera de filosofiska grunderna för distinktionen mellan kön och genus. Avhandlingen karakteriseras av en – som Carlson själv skriver – begreppsanalytisk ”ordning och reda” metod, med vars hjälp hon ämnar tolka och definiera begreppen kön, genus, konstruktion och materialisering. Studien av dessa begrepp förutsätter å sin sida grundläggande filosofiska begrepp, såsom orsak och nödvändighet. Carlsons metod innebär att hon för samman ett stort antal texter ur vitt skilda feministiska och filosofiska traditioner och försöker skapa ordning och reda i deras begreppsvärldar. Avhandlingen visar – både direkt och mera indirekt via de problem som blir otillräckligt uppmärksammade – att frågan om kön är ett filosofiskt problem, som väl förtjänar den uppmärksamhet den givits inom de senaste decenniernas feministiskt inspirerade filosofi.

KÖN, GENUS OCH KONSTRUKTION

Carlson inleder sin studie med att kort presentera genusbegreppets och kön-genusdistinktionens historia och dominerande tolkningar. Distinktionen mellan kön (*sex*) och genus (*gender*) introducerades i slutet av 1960-talet av psykiatern Robert Stoller. Han studerade oklara könsidentiteter – transsexuella och transvestiter – och använde distinktionen till att förklara fall där en persons biologiska kön och psykologiska och sociala könsidentitet inte verkade stämma överens. Distinktionen etablerades inom feministisk teori och forskning under 1970- och 80-talen och nu blev dess huvudsyfte att bekämpa biologisk determinism, dvs. antagandet att fysiska, psykiska och ytterst också sociala skillnader mellan män och kvinnor baserar sig på biologiska – som dessutom anses nödvändiga – orsaker.

Med hjälp av genusbegreppet började feministiskt orienterade forskare och teoretiker söka andra än biologiska orsaker, som kunde förklara psykologiska och sociala skillnader mellan män och kvinnor. Förenklat uttryckt innebar detta ofta att man vände på orsakssambanden – sociala skillnader, som traditionellt antagits vara effekter av biologiska orsaker, började betraktas som egentliga orsaker. Eftersom sociala strukturer ansågs mera föränderliga än ett "givet" biologiskt kön, innebar detta också att man betonade köns- eller, som de härmed kallades, genusskillnadernas kontingenta natur.

I den första av avhandlingens tre delar analyserar Carlson de filosofiska grunderna för kön-genusdistinktionen genom att kritiskt granska åtta potentiella invändningar mot användningen av kön- och genusbegreppen och distinktionen mellan dem. Dessa invändningar berör både kön-genusdistinktionens politiska och teoretiska implikationer. Genus har bl.a. kritiserats för att vara en alltför monolitisk kategori, som skymmer kulturella och sociala skillnader mellan kvinnor. På ett mera teoretiskt plan har kön-genusdistinktionen kritiserats för att vara baserad på en ohållbar distinktion mellan biologiskt och socialt, eller – filosofiskt ännu mera grundläggande – på en ohållbar distinktion mellan givet och konstruerat. Carlsons mest omfattande invändning presenterar två fenomenologiska perspektiv på kön-genusdistinktionen, formulerade av den finska filosofen Sara Heinämaa (1996, 1997) och den norska litteraturvetaren Toril Moi (1997).

De åtta invändningarna utgör en uppsummering av den kritik som under ett drygt decennium riktats mot kön-genusdistinktionen. Carlson refererar argument som framförts inom den feministiska teoridebatten, men har själv avgränsat och formulerat de enskilda invändningarna, som i hög grad baserar sig på hennes tolkningar av de framförda argumenten. Carlsons egna kritiska argument berör de filosofiska grunderna för de olika invändningarna. Denna uppläggnings ger studien en argumentativ spänning, men samtidigt blir de olika invändningarna – i varierande grad – halmgubbar, som ställvis förtar djupet i Carlsons argumentation och gör att hon inte riktigt når fram till argumentens filosofiska grunder.

I avhandlingens andra del undersöker Carlson närmare begreppet social konstruktion. Detta motiveras av första delens slutsats att kön-genusdistinktionen inte kan vila på en distinktion mellan biologiska och sociala orsaker. Nu studerar Carlson om distinktionen mellan givet (eller icke-konstruerat) och konstruerat, utan att den kopplas till biologiska och sociala orsaker, kunde utgöra en filosofiskt hållbar grund för särskiljandet av kön och genus. Hon kombinerar sin granskning av den inom feministisk teori förekommande distinktionen mellan konstruerad och essentiell – i

betydelserna given, oföränderlig, universell, nödvändig – med en exemplifierande genomgång av den, som Carlson kallar den, ”allmänfilosofiska” distinktionen mellan konstruktivism och realism, sådan den utvecklats av filosoferna Sally Haslanger, John Searle och Ian Hacking.

Carlsons studie av konstruktionism versus essentialism respektive realism aktualiserar den filosofiskt väsentliga frågan om förhållandet mellan nödvändighet och kontingens. Problemet är att denna grundläggande frågeställning aldrig riktigt når ytan av Carlsons argumentation, utan förblir gömd bakom konstruerandet och refererandet av otaliga argument. Dessa argument förutsätter ofta vitt skilda uppfattningar om nödvändighet, uppfattningar som Carlson aldrig explicerar. I kapitlets andra hälft synliggörs problemet av att den referensram Haslanger, Hacking och Searle erbjuder inte kommunicerar med de andra sinsemellan vitt skilda ramar Carlson rör sig inom, såsom poststrukturalistisk dekonstruktion, fenomenologi, psykoanalys och genusteorier med nära kopplingar till både empirisk forskning och specifika politiska målsättningar. Förenandet av dessa vitt skilda referensramar hade krävt filosofiskt betydligt mera djuplodande studier av hur de centrala begreppen tolkas inom dessa olika filosofiska traditioner. Nu förblir kapitlet om social konstruktion ganska lösryckt från både den feministiska debatten om kön, genus och konstruktion och en filosofisk studie av grunden för kön-genus-distinktionen.

PROVOKATION OCH MATERIALISERING

Carlson drar dock slutsatsen att radikalkonstruktivismen, som står för tesen att också könsegenskaper är beroende av representationer, har förstärkt sina positioner (s. 131). I avhandlingens tredje del introducerar hon den nordamerikanska filosofen Judith Butlers dekonstruktiva studier av köns- och materiebegreppens uppkomst som ett sätt att förtydliga denna tes. Butler är det kanske hetaste namnet inom dagens feministiska teoridebatt, vars mångordiga och krävande stil, i kombination med hennes både filosofiskt och politiskt provokativa budskap, gjort att fältet av feministiska tänkare snabbt delades upp i anhängare och föraktfulla fiender. Med sin första bok *Gender Trouble* (1990) kritiserade hon skarpsynt – och med skarp tunga – kön-genus-distinktionen, främst genom att visa att också kön är ett föränderligt, diskursivt format begrepp. Här introducerar hon också idén om kön som performativitet, en idé som ledde till att Butler, förutom att hon anklagades för en språklig radikalkonstruktivism som tappade bort den materiella kroppen, också anklagades för att representera en voluntarism, enligt vilken vi själva fritt kan välja vårt kön.

Carlsons studie av Butlers tänkande fokuserar på hennes andra bok *Bodies that Matter* (1993). I denna bok, som sammanför ett flertal essäer, vill Butler dels besvara den kritik hennes första bok mötte och dels vidareutveckla sin syn på kroppen som en diskursiv formation. Medan *Gender Troubles* argumentation i huvudsak vilade på en delvis kritisk och radikaliserande tolkning av Michel Foucaults genealogi, kombinerar *Bodies that Matter* Foucault med ett flertal andra teoretiska influenser. Med tanke på helheten är psykoanalysen, representerad av några texter var av Jacques Lacan och Sigmund Freud, den viktigaste nykomlingen.

Det är i tolkningarna av Butler som Carlsons egna filosofiska passioner kan hittas, i den mån de skymtar bakom hennes ganska buttra stil. Hennes bidrag till debatten om Butlers arbete är viktigt redan därför att hon fokuserar på *Bodies that Matter*, som kommenterats betydligt sparsammare än *Gender Trouble*. Carlson tar avstånd från de generaliserande och ofta tämligen ogrundade anklagelser som riktats mot Butler och hennes egen tolkning karakteriseras av viljan att ta denna provokativa filosof på allvar och pröva hur hållbara hennes teser är.

I inledningen till *Bodies that Matter*, kritiserar Butler olika tolkningar av kön som en social konstruktion. Carlson uppmärksammar denna kritik, men betraktar samtidigt, i sin egen tolkning, Butlers uppfattning om kroppens materialisering som en variant av konstruktionsteori. Hon inleder med att citera Butler, som skriver "Vad jag skulle föreslå istället för dessa idéer (*conceptions*) om konstruktion är en återgång till begreppet (*notion*) materia, inte som en plats eller yta, utan som en materialiseringsprocess som stabiliserar med tiden för att producera de effekter av gränser, stabilitet och yta som vi kallar materia" (s. 142; *Bodies that Matter*, s. 9).

Carlson jämför kort Butlers materialisering med de aristoteliska begreppen form och materia, som Butler också själv använder, och betonar att materialiseringen har tre särskiljbara innebörder. Både Carlson och Butler intresserar sig specifikt för människokroppens materialisering, och här betyder "att materialisera" för det första att bli ett objekt med en viss form, för det andra att bli begripligt eller meningsfullt, och för det tredje att bli ett subjekt. Carlson synliggör väl den aristoteliska kopplingen mellan begriplighet och fysisk gripbarhet, som karakteriserar Butlers materialiseringsbegrepp.

Den största skillnaden mellan Butlers materialiseringsbegrepp och den aristoteliska aktualiseringen av materia/potentialitet är att de aristoteliska formerna är universella och står utanför tiden, medan de former, som enligt Butler styr materialiseringen är historiska och därmed föränderliga. Dessa historiserade former är kulturellt variabla principer för formande och begriplighet, och Butler identifierar dem med de histo-

riskt specifika normativa ideal, som enligt Foucault styr uppkomsten och formandet av subjekt och kroppar (*Bodies that Matter*, s. 33). På så vis kombinerar Butler det aristoteliska materiebegreppet med Foucaults diskursbegrepp. Historiciteten blir hos Butler också det som möjliggör förändring och trots att enskilda subjekt inte direkt kan styra dessa förändringsprocesser, är det denna historicitet som gör politiska strävanden möjliga och meningsfulla.

MATERIALISERINGENS ”ARGUMENTATIONSLINJER”

I sin studie av grunderna för Butlers materialiseringsbegrepp särskiljer Carlson tre argumentationslinjer, som hon kallar dem, en språklig, en diskursiv och en psykoanalytisk, vilka tillsammans utgör materialiseringsprocessen. Carlson betonar att det språkliga elementet är centralt också i de diskursiva och psykoanalytiska argumenteringslinjerna, och att de tre linjerna därför delvis flyter in i varandra, men anser det ändå motiverat att skilja åt språklig, diskursiv och psykosomatisk ”konstruktion”, som tillsammans utgör en ”teori om materialisering”.

Den ”diskursiva argumentationslinjen” utgör den tydligaste kontinuiteten mellan *Bodies that Matter* och Butlers tidigare studier av subjektets konstitution. Det diskursbegrepp som här används härstammar från Foucault och syftar – förenklat uttryckt – på makten, det ”styrkeförhållandenas fält” (*Sexualitetens historia*, s. 123), som genom normaliserande ideal och praktiker konstituerar subjekt, dvs. utgör ett möjligheternas villkor för uppkomsten av dessa subjekt och formar dem som en specifik typ av subjekt. Butler bygger vidare på den Foucaulttolkning hon utarbetade i *Gender Trouble* och försöker genom att addera ett aristoteliskt materiebegrepp säga lite mera om hur diskursen formar kroppar. Jag återkommer nedan till Carlsons tolkning av Butlers och Foucaults syn på subjektets diskursiva konstitution.

Carlsons ”ordning och reda” metod kommer allra bäst till sin rätt i hennes studie av den psykoanalytiska argumentationslinjen. Här granskar hon kritiskt Butlers vågade tolkningar av några texter av Sigmund Freud och Jacques Lacan. Dessa kapitel utgör avhandlingens mest genomarbetade och bäst argumenterade del. Carlson lyckas i denna svåra begreppsliga djungel skapa en ordning som inte verkar förenklande och hon visar klart och tydligt på vilka punkter Butlers tolkningar överskrider tånjbarheten i Freuds och Lacans texter. Butlers tolkning, som kulminerar i möjligheten av vad hon kallar ”den lesbiska fallosen”, baserar sig på att hon ifrågasätter gränserna mellan Lacans imaginära och symboliska ordningar. Hon argumenterar för att fallosen, tecknet för kön, som utgör den privilegierade signifianten och sålunda är ett villkor för

vad som kan symboliseras, egentligen är imaginär. Carlson visar att man inte på detta sätt kan utplåna gränsen mellan det imaginära och det symboliska utan att göra klara avsteg från Lacans uppfattning om psykets konstitution.

Den språkliga argumentationslinjen är svårast att urskilja som en separat materialiseringslinje i Butlers texter, delvis just för att den går in i de diskursiva och psykoanalytiska linjerna. Carlson beskriver utgångspunkterna för Butlers syn på språket, som främst står att finna hos Jacques Derrida, och argumenterar för att Butler vill identifiera språk och materia, men utan att lyckas visa vad denna identitet består av. Jag förhåller mig tveksamt till möjligheten att ur Butlers dekonstruktiva studier härleda en särskild "språklig materialiseringslinje". Butlers syn på språket är en väsentlig del av hennes dekonstruktiva metod, men, som Carlson också påpekar (s. 152), är hon inte specifikt intresserad av den ontologiska frågan om förhållandet mellan språk och materia.

Språket, och komplexa uppfattningar om förhållandet mellan språk och verklighet, är en väsentlig del av både diskursbegreppet och den psykoanalytiska teorin, speciellt i dess lacanska tappning. Problemet är att de diskursiva och psykoanalytiska perspektiven baserar sig på olika uppfattningar om förhållandet mellan språk och verklighet – båda har rötter i Ferdinand de Saussures teckenteori, men har sedermera utvecklats i olika riktning. Man kan nästan säga att Foucaults diskurser och Lacans psykoanalys utgör varandras motpoler inom fransk samtidsfilosofi.

Enligt både Foucault och Lacan deltar språket väsentligen i formandet av det begripliga kroppsliga subjektet, men på olika sätt. Detta utgör ett uppenbart problem då man sammanför diskurser och psykoanalys som två element av en mer eller mindre enhetlig materialisering, vars uppgift är att förklara subjektets uppkomst. Carlson nämner problemet med att syntetisera Lacan och Foucault alldeles i slutet av sin avhandling, då hon redogör för Pheng Cheahs (1996) kritiska tolkning av *Bodies that Matter*. Cheah påpekar att Butler blandar ihop psykoanalysens i grunden transcendentala argument för möjlighetens villkor med Foucaults argument för historisk kausalitet ("Mattering", s. 113–114). Carlson förbiser detta filosofiska problem. Hon betraktar den motsättning Cheah pekar på som en motsättning mellan psykoanalytisk identifikation, som utgör en "inre" psykisk orsak, och Foucaults regulativa ideal, som hon anser utgöra en "yttre" kausal orsak. Enligt Carlson handlar det alltså om olika typer av empiriska orsaker och hon betonar att man väl kan tänka sig en kombination av psykiska och materiella orsaker. Därmed anser hon att Cheahs påstådda motsättning är ett skenproblem (s. 235).

Själv tror jag att Cheah uppmärksammar ett viktigt problem, som

ytterst handlar om en motsättning mellan i grunden olika transcendentala villkor. Foucaults genealogi beskriver historiska processer och kartlägger orsaker till historiska förändringar, men man kan på goda grunder argumentera, att också här handlar det ytterst om en filosofisk studie av erfarenhetens och subjektivitetens villkor, som Foucault lokaliserar i historien/diskurserna ("Mattering", s. 126; jfr Mohanty 1997, Han 1998, Oksala 2002). Motsättningen mellan Lacan och Foucault är en motsättning mellan olika uppfattningar om vad som utgör villkor för subjektets möjlighet, och den har mycket att göra just med skillnader i dessa tänkares uppfattningar om förhållande mellan språk och verklighet.

Problemet är – förenklat uttryckt – hurvida man alls kan påstå att genealogin och psykoanalysen talar om samma subjekt, eftersom de utgår ifrån olika villkor för subjektets möjlighet. Problemet accentueras då man, såsom Carlson gör, betraktar psykoanalysen och (den foucaultska) diskursen som två argumentationslinjer, vilka tillsammans utgör en "teori om materialisering".

TEORI ELLER FILOSOFI?

Det är här det genomgripande problemet i Carlsons Butlertolkning kristalliseras. *Bodies that Matter* består av ett antal fristående dekonstruktiva läsningar av texter – Platon, Freud, Lacan, samtida skönlitteratur och film – i vilka Butler identifierar processer genom vilka materia, kroppar, kön och subjekt konstitueras. I bokens inledning knyter hon löst samman dessa essäer och betraktar dem som olika perspektiv på det kroppsliga subjektets materialisering. Carlson tar steget från dessa dekonstruktioner av materialiseringsprocesser till postulandet av en "teori om materialisering". Hennes strävan att tolka Butlers synpunkter på materialiseringen som en "teori" styrs av hennes övergripande frågeställning: hon studerar kön-genus-distinktionens och konstruktionsbegreppets tillkortakommanden och undersöker ifall Butlers materialisering, tolkad som en sofistikerad form av radikalkonstruktivism (s. 133), förmår besvara dessa problem.

Både kön-genus-distinktionen och konstruktionsbegreppet har utvecklats som komponenter i feministiska teorier om *orsakerna* till kvinnans identiteter och ställning i samhället. Här handlar det om förklaringsmodeller som kartlägger kausala orsakssamband och som åtminstone i princip kan verifieras empiriskt. Butlers frågeställning är en annan. Hon skapar definitivt ingen empiriskt verifierbar teori om hur könen konstrueras, utan hennes projekt är filosofiskt. Hon intresserar sig för materie-, kropps- och könsbegreppens ursprung och konstitution, deras genealogier, och hur dessa förhåller sig till upplevelsen av att vara ett bekönat subjekt.

Carlson påpekar att hon tolkar om Butler på ett förhoppningsvis ”mer lättfattligt sätt: i en mer analytisk tradition, med tydligare argumentation och någorlunda fastställda begrepp” (s. 137). Carlson är medveten om det riskabla i att formulera argument där Butler dekonstruktiva argumentation är indirekt och betonar det, kanske ännu allvarligare faktum, att hon ”tvingar på Butler en hel del begrepp och distinktioner som hon inte tror på och inte vill använda”, bland annat genom att skilja mellan ”kroppen och psyket, mellan direkt kausalitet och intentionalitet” (s. 137). Carlson motiverar sin omtolkning, förutom med sin vilja att skapa ordning och reda i begreppsjungeln, med att hon vill visa att det går att tolka Butler som om hon skulle beskriva ”den fysiska kroppens konstruktion”, vilket i Carlsons terminologi innebär att kroppen formas kausalt. På detta sätt blir Butlers materialisering relevant i förhållande till de problem Carlson kartlagt i samband med kön-genus-distinktionen och konstruktionsbegreppet.

Carlson påpekar också att Butler inte vill ”skapa något filosofiskt system, knappt en teori” och att hon ”inte [är] intresserad av frågan om en teori är sann i meningen att den på något sätt beskriver verkligheten” (s. 136). Trots dessa reservationer tvekar Carlson inte då hon utgår ifrån att Butler ”lanserar sin teori om kroppen som materialiserad” (s. 132) och hon hänvisar konsekvent till Butlers ”teori”. Carlson betonar att Butler, i stället för att fråga om teorier är sanna, intresserar sig för vad man kan göra med dem. Carlson har rätt då hon påpekar att Butler betraktar alla beskrivningar, däribland teorier, som performativa, vilket innebär att de påverkar det som beskrivs. Härav följer bl.a. att Butlers kritiska inställning till kön-genusteorier delvis beror på att hon anser att dessa teorier konstituerar kroppar och kön på ofördelaktiga sätt.

Däremot kan man inte motivera slutsatsen att Butler själv ämnar skapa en teori med fördelaktigare effekter. I inledningen till *Bodies that Matter* skriver Butler: ”Ifall detta verk har en ’normativ’ dimension, består den i att främja en radikal resignifikation av den symboliska ordningen, som gör att kedjan av citeringar avviker mot en framtid där det är mera möjligt att utvidga själva betydelsen av vad som räknas som en värderad och betydelsefull kropp i världen” (*Bodies that Matter*, s. 22, min översättning). I bokens essäer främjar hon denna resignifikation genom att dekonstruera och därmed synliggöra betydelsekedjor i texter av bl.a. Platon och Lacan. Dessa dekonstruktioner är i sig performativa, men de utgör ingen teori.

Det mest genomgripande problemet, som påverkar Carlsons avhandling i sin helhet, är att hon inte uppmärksammar den filosofiska skillnaden mellan teorier, som strävar att förklara orsakssammanhang, och

dekonstruktiva – eller fenomenologiska – undersökningar, som studerar begrepp och fenomen, deras ursprung och natur, men inte deras kausala orsaker. Detta tar sig uttryck dels i Carlsons svårigheter att greppa Butlers och det fenomenologiska perspektivets kritik av olika försök att kausalt förklara könsskillnadens uppkomst, och dels i Carlsons eget diffusa kausalitetsbegrepp och hennes oartikulerade uppfattning om förhållandet mellan konstruktion och konstitution.

BUTLERS KRITIK AV KAUSALA FÖRKLARINGAR

Vi såg ovan att Carlson gör en distinktion mellan kausalt och intentionellt. Distinktionen passar bäst den distinktion mellan kausal och intentionell konstruktion, som Carlson behandlar i kapitlet om social konstruktion – det verkar vara från denna kontext distinktionen hämtats – men hon använder den flitigt också i sin undersökning av Butlers materialisering. Carlson anser att alla materiella förändringar är kausala och hon definierar kausalitets och intentionalitets begreppen på följande sätt: ”det kausala sambandet är helt eller delvis ’fysiskt’ (fysiologiskt, biologiskt etc.), och inte bara mentalt. Om sambandet är helt ’fysiskt’, det vill säga saknar mentala inslag, kallar jag det ibland ’direkt kausalt’. Den intentionella relationen däremot, är, tänker jag mig, bara mental. Det mentala är psykiskt (jag använder ’psyke’ i motsats till ’kropp’, ’psykiskt’ i motsats till ’fysiskt’ eller ’kroppsligt’), och kan vara medvetet eller omedvetet” (s. 38).

Denna definition är, som vi ser, tämligen flytande: det kausala är enbart fysiskt eller fysiskt och mentalt, samtidigt som det fysiska och mentala definieras som varandras motsatser. Detta är de ”någorlunda fastställda begrepp”, med vilka Carlson vill ersätta Butlers förvisso intrikata men synnerligen genomtänkta begreppsapparat! Det största problemet med denna ”definition” av kausalitet är att den helt förbiser den aspekt av kausalitetsbegreppet som både Butlers och fenomenologen Sara Heinämaa ifrågasättande av kausala förklaringsmodeller riktar sig mot. Härav följer att Carlson aldrig får grepp om vad deras kritik går ut på.

Carlson utgår som en självklarhet från att Foucault beskriver kausala skeenden, trots att han, som hon påpekar, ”inte använder den termen” (s. 173). Däremot uppmärksammar hon att Butler aktivt motsätter sig användningen av kausalitetsbegreppet och lovar i avhandlingens inledning att hon ”försöker förstå varför [Butler] vägrar att göra distinktionen mellan kausal och intentionell konstruktion, och vart denna vägran leder” (s. 14). Detta löfte infrias tyvärr inte, utan Carlson fortsätter att dels förundra sig över att Butler ”förtiger” (s. 173) kausaliteten och dels konstatera att ”[d]essutom anser Butler att diskursen formar kausalt, fast hon inte använder den termen” (s. 144). Carlson uppmärksammar

också att Butler inte skulle gilla att hon, då hon beskriver Butlers materialisering, ”använder ordet ’konstruktion’” (s. 151), men verkar inte koppla ihop Butlers kritik av konstruktionsteorier med hennes ovilja att härleda kausala orsaker till subjektets uppkomst. Carlson anser att Butlers ”teori om materialisering” parallellt beskriver subjektets konstitution och dess kausala konstruktion (s. 176).

En väsentlig aspekt av den klassiska definitionen av en kausal relation är möjligheten att skilja åt orsak och verkan, dvs. att identifiera vad som utgör orsak och vad som är dess verkan eller effekt. Då Heinämaa kritiserar de kausala modeller kön-genusteorier baserar sig på, betonar hon att dessa modeller förutsätter antagandet att kroppen, som påverkas, och omgivningen, som orsakar, kan beskrivas och verifieras oberoende av varandra. Detta antagande gör förhållandet mellan omgivning och kropp logiskt kontingent och ger därmed ingen grund att anta att personer av kvinnligt kön utvecklar ett kvinnligt genus och vice versa. Genom att etablera ett logiskt kontingent förhållande mellan kön och genus döljer dessa kausala modeller det faktum att vi antar att kvinnligt kön och kvinnligt genus oftast uppträder tillsammans och blir överraskade då vi stöter på andra kombinationer. Heinämaa påpekar att dessa förklaringsstrategier härmed avvisar möjligheten att studera vad en kvinna är, dvs. *varför* vi antar kombinationen kvinnligt kön och kvinnligt genus (”Woman – Nature, Product, Style”, s. 290–291). Hennes kritik går ut på att visa att det är omöjligt för kön-genusteorier att med hjälp av kausala modeller, baserade på särskiljbara orsaker och verkningar, förklara det de ger sig ut för att förklara.

Också Butlers kritik riktar sig mot möjligheten att särskilja orsak och verkan då hon betonar att man inte kan förstå det beköande subjektets materialisering som en på kausala relationer baserad konstruktion. Då Butler beskriver materialiseringsprocessen, som kombinerar aristotelisk materia och Foucaults diskursbegrepp, skriver hon att ”makt, strängt taget, inte är ett subjekt som påverkar kroppar i egenskap av särskiljda objekt. Den grammatik som tvingar oss att uttrycka oss så framtvingar en metafysik bestående av externa relationer, enligt vilka makt påverkar kroppar men inte förstås som formande dem. Det är denna uppfattning om makt som en extern relation som Foucault själv ifrågasätter” (*Bodies that Matter*, s. 34, min översättning). Skillnaden mellan att ”påverka kroppar” och ”forma” dem är att ”påverkan” syftar på en kontingent empirisk process, medan ”formandet” syftar på subjektets logiskt nödvändiga konstitution. I stället för att genom externa kausala relationer konstruera subjektet, anser Butler att makt konstituerar subjektets materialitet.

Då Butler i *Bodies that Matter* kort kritiserar Foucault, riktar sig hennes kritik mot att han i *Sexualitetens historia* tidvis verkar betrakta det sätt på vilket makten påverkar kroppen som ett förhållande mellan två ontologiskt särskilda ting, makt och kropp, dvs. som ett kausalt förhållande (*Bodies that Matter*, s. 33). Carlson uppmärksammar dessa passager (s. 176–177), men kopplar inte ihop dem med Butlers motvilja att använda kausalitetsbegreppet, utan tänker sig att Butler endast kritiserar Foucault för att han stundvis verkar anta att det existerar en ahistorisk kropp, som föregår diskursens konstitutiva inverkan, en kritik som Butler artikulerar i *Gender Trouble*. I själva verket är Butlers kritik av kausala förklaringar nära knuten till hennes kritik av antagandet om en ahistorisk kropp. Butler betonar om och om igen att vi inte kan förstå det bekönade subjektets konstitution som en konstruktion, där externa orsaker kausalt formar en pre-existerande kropp.

Butler skiljer explicit åt subjektets konstitution, som utgör hennes eget intresseområde, och teorier om dess konstruktion. Det verkar uppenbart missvisande att tillskriva henne en fusion av subjektets konstitution, dvs. villkoren för dess uppkomst, och dess empiriska kausala konstruktion. Den diskursiva konstitutionen innebär materiella förändringar, men Butler söker inte kausala – och därmed ontologiskt särskiljbara – orsaker till dessa förändringar, utan hon studerar de regulativa principer enligt vilka dessa förändringar sker. De regulativa principer som både Foucault och Butler uppmärksammar, utgör inte en från kroppen särskiljbar kraft, som vare sig från ut- eller insidan formar subjektet kausalt, utan de motsvarar en aristotelisk form i enlighet med vilken subjektet materialiseras (t.ex. *Bodies that Matter*, s. 14, 22). Att här tala om kausalitet är lika missvisande som att säga att en aristotelisk form kausalt formar materien.

Butlers intresse för det aristoteliska materiebegreppet motiveras just av att detta begrepp gör det möjligt att tala om en materiell aktualiserings- och formationsprocess, som följer det materialiserade tingets ”egen” princip, dess ”telos”. De telos som här styr materialiseringen är inte aristoteliska universaliala, utan historiska och diskursiva ändamål, men de formar materien genom att utgöra dess princip, dvs. teleologiskt. Ändamålen är i sig kontingenta, men det sätt på vilket de formar är nödvändigt. Butlers teleologiska materialisering skiljer sig på ett djupgående filosofiskt plan från kausala konstruktionsteorier.

KAUSALA OCH INTENTIONELLA RELATIONER

I den triviala betydelsen av kausalitet som ”materiell förändring” beskriver naturligtvis Butler, Foucault och Aristoteles ”kausala” skeenden. Man kan alltså säga att de uppfyller denna aspekt av Carlsons ”kausa-

litetsbegrepp”, men hennes definition innehåller som vi sett också en distinktion mellan kausalitet och intentionalitet, som rimmar illa med dessa tänkares grundläggande filosofiska referensramar.

Utöver att Carlson betraktar alla materiella förändringar som ”kausala” verkar hon på många ställen också anse att kausala relationer är reella eller ”verkliga” (s. 83), medan intentionella relationer är tolkande. Denna syn på kausala kontra intentionella relationer passar in på den ”allmänfilosofiska” debatten om förhållandet mellan konstruktionism och realism, som Carlson behandlar i sitt kapitel om social konstruktion. Här betraktas kausala relationer som reella, dvs. oberoende av människors medvetanden, medan intentionella relationer utgör grunden för det som är konstruerat. De positioner Carlson refererar försöker alla kombinera realism med ett visst mått av konstruktionism, och hon påpekar att t.ex. Sally Haslanger kan betraktas som ”realist angående kön, men konstruktivist angående genus” (s. 105). En av Butlers viktigaste filosofiska utgångspunkter är att kritisera denna sorts distinktion mellan reellt kön och tolkat genus och det verkar ganska självklart missvisande att tillskriva henne ett kausalitetsbegrepp, som baserar sig på en sådan distinktion mellan kausala och intentionella relationer.

Carlson påpekar att hon inte heller själv ”tror fullt ut” på distinktionen mellan kausalt och intentionellt, utan enbart använder den som ett analytiskt redskap (s. 39). Hon betonar att psykosomatiska fenomen och den kroppsliga intentionalitet som tar sig uttryck i sexualitet, emotioner och vissa vanor kombinerar kausalitet och intentionalitet och utgör ett slags blandformer. I sammanfattningen av kapitlet om social konstruktion betonar Carlson att det visat sig att flertalet könsskillnadsegenskaper, som här täcker både kön och genus, är beroende av en blandning av kausala och intentionella relationer. Butlers materialisering introduceras just som ett försök att fördjupa förståelsen av dessa blandformer. Därför är det lite överraskande att Carlson fortsätter använda distinktionen mellan kausala och intentionella relationer och – framförallt – kausalitetsbegreppet i sin studie av materialiseringen. Att så sker styrs främst av Carlsons övergripande målsättning: hon vill visa att det går att tolka Butler som om hon skulle beskriva ”den fysiska kroppens konstruktion” (s. 137).

Carlson drar slutsatsen att denna tolkning är möjlig, men hennes argumentering är föga övertygande. Slutsatsen baserar sig på att Carlson tillskriver Butlers uppfattning om subjektets diskursiva konstitution en aspekt av kausal konstruktion: hon antar rätt och slätt att Butler anser ”att diskursen formar kausalt, fast hon inte använder den termen” (s. 144). Det enda belegg Carlson ger antagandet att Butler ”egentligen”

talar om kausalitet, är det faktum att hon beskriver materiella förändringar. Carlsons tolkning baserar sig på att hennes kausalitetsbegrepp skiftar mellan den triviala betydelsen ”materiell förändring” och den betydligt mera specifika betydelsen kausal kontra intentionell. Samtidigt skiftar Carlson mellan begreppet konstitution och begreppet konstruktion, som Butler inte själv använder, och slutsatsen att Butler beskriver subjektets fysiska konstruktion baserar sig främst på att Carlson kallar konstitutionens materiella aspekter ”konstruktion”.

Vad som fattas är framförallt en analys av vad det innebär att en relation är – i Carlsons terminologi – både kausal och intentionell. Användningen av begreppsparet kausal och intentionell hade varit lite mer motiverad ifall Carlson studerat på vilket sätt Butlers materialisering kan anses kombinera kausala och intentionella relationer. En sådan analys hade gjort det möjligt att åtminstone på vissa punkter jämföra Butlers materialisering med de former av social konstruktion som Carlson behandlar, och undersöka ifall och på vilket sätt materialiseringen kan lösa sådana problem som förblir olösta inom kontexten av social konstruktion. Nu blir denna jämförelse något Carlson nämner på avhandlingens sista uppslag. Hon konstaterar att man ”för att kunna göra reda för vad konstruktion är” måste kunna säga ”vad ’intentionella relationer’ i motsats till ’direkt kausala relationer’ betyder”, vilket hon betraktar som ett problem (s. 245). Fördelen med materialiseringsbegreppet, betonar Carlson här, är att det inte är beroende av denna distinktion.

Carlson påpekar också att hon inte tror att ett enbart mentalt intentionalitetsbegrepp täcker alla former av intentionalitet, men hon stöder inte vad det innebär att tänka sig en kroppslig intentionalitet. Detta är lite överraskande, eftersom hon såpass omfattande redogör för Sara Heinämaas och Toril Mois fenomenologiska synpunkter på kön, där den franska fenomenologen Maurice Merleau-Pontys studier av kroppens intentionalitet utgör en viktig utgångspunkt. Merleau-Ponty studerar hur det intentionella kroppsliga subjektet konstituerar sin verklighet och hur kroppsliga skillnader – i hans studier olika kroppsliga defekter – påverkar denna konstitution. Denna syn på det kroppsliga subjektets konstitutiva betydelse har gett fenomenologer med intresse för könsproblematiken en möjlighet att studerat hur könsrelaterade kroppsliga skillnader påverkar konstitutionen av det bekönade subjektets verklighet. Carlson begränsar sig dock till att kommentera en respektive två artiklar av Moi och Heinämaa, artiklar som fokuserar på frågan om könsskillnadens villkor och därmed inte ger någon omfattande introduktion till fenomenologins grunder. Carlson är uppenbart frustrerad över att inte förstå det ”fenomenologiska perspektivet”, men väljer att

raljera med sin "fenomenologiska okunnighet" (s. 263) framom att bekanta sig med dess filosofiska begreppsapparat. Detta gör att hon missar de möjligheter det fenomenologiska intentionalitetsbegreppet hade erbjudit hennes eget projekt.

Carlsons nonchalanta inställning till fenomenologin hindrar henne också att utnyttja den kritik av kausala förklaringar av genus, som Heinämaa utvecklar i sina artiklar. Detta har, som vi sett, negativa konsekvenser för Carlsons tolkning av materialiseringsbegreppet, där hon förbiser Butlers likartade kritik av kausala modeller. Carlson uppmärksammar att Heinämaas kritik av kön-genus-distinktionen innebär en kritik av kausala förklaringar av genus, men tänker sig att denna kritik beror på att fenomenologin anser att man inte kan ha någon kunskap om de "eventuella verkliga kausala relationer som förekommer" (s. 83) och därför anser att "kausaliteten ska förkastas helt och hållet" (s. 76). Denna vantolkning är såpass grav att man är lite förvånad över att hitta den i en doktorsavhandling.

Ur ett fenomenologiskt perspektiv betraktat är kartläggandet av kausala orsaker och samband mellan fakta något som tillhör de empiriska samhälls- och naturvetenskapernas sfär, och som naturligtvis inom denna sfär upprätthåller en viktig funktion och ger viktig kunskap. Däremot kan kausala förklaringsmodeller, som av nödvång berör förhållanden mellan särskiljbara empiriska fakta, inte besvara grundläggande filosofiska frågor, såsom frågan om vad som utgör *villkoren* för könen uppkomst eller hur vi kan förstå begreppet "kvinna". Dessa frågor kan besvaras enbart genom att man fokuserar på fenomenet kvinna, undersöker dess gränser och förhållanden till närliggande fenomen såsom kön, människa och man. Dessa studier har ett helt annat ändamål än sådana empiriska studier som t.ex. försöker utreda *orsakerna* till att kvinnor oftare än män väljer att utbilda sig till sjuksköterskor. Problemet med kön-genus-distinktionen är att den ger sken av att besvara den begreppsliga frågan "Vad är en kvinna?" med hjälp av förklaringsmodeller som enbart lämpar sig för särskiljbara empiriska frågeställningar.¹

SLUTLIGEN

Carlsons doktorsavhandling ger sig ut för att studera den filosofiska grunden för distinktionen mellan kön och genus, men begrundar egentligen aldrig vad det innebär att ge ett specifikt *filosofiskt* svar på frågan vad kön är. Hon verkar utgå ifrån att det inte existerar någon genuin

¹ Jag tackar Juha Himanka för insiktsfulla synpunkter på fenomenologins förhållande till de empiriska vetenskaperna.

skillnad mellan filosofiska och empiriska frågeställningar, men motiverar aldrig denna naturalistiska ståndpunkt.

Stilmässigt karakteriseras Carlsons avhandling av en i sig sund strävan att inte låta sig förföras av raffinerad filosofisk retorik, en strävan som är speciellt tydlig i hennes tolkningar av dels Judith Butler och dels den fenomenologiska kritiken av kön-genus-distinktionen. Problemet är att hon alltför ofta använder denna strävan som en ursäkt för att undvika svåra filosofiska begrepp och frågeställningar. Carlson utvecklar en slags egen "common sense" retorik, som är minst lika förrädisk, och med vars hjälp hon döljer obesvarade filosofiska frågor och de talrika skiftningar hon gör mellan sinsemellan olika empiriska och filosofiska kontexter och frågeställningar. Detta gör att flertalet problem som berör de filosofiska grunderna för kön-genus-distinktionen på sin höjd nämns, men förblir obehandlade.

MARTINA REUTER

LITTERATUR

- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London & New York.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of Sex*. London & New York.
- Cheah, Pheng. 1996. "Mattering" i *Diacritics* 26: 1, 108–139.
- Foucault, Michel. 1980. *Sexualitetens historia: Viljan att veta*, övers. Britta Gröndahl. Södertälje. Original: *Histoire de la sexualité: La volonté de savoir* 1976.
- Han, Béatrice. 1998. *L'ontologie manquée de Michel Foucault*. Grenoble.
- Heinämaa, Sara. 1996. "Woman – Nature, Product, Style? Rethinking the Foundations of Feminist Philosophy of Science" i *Feminism, Science, and the Philosophy of Science*, red. L. H. Nelson & J. Nelson (Kluwer), 289–308.
- Heinämaa, Sara. 1997. "What is a Woman? Butler and Beauvoir on the Foundations of the Sexual Difference" i *Hypatia* 12:1, 20–39.
- Mohanty, J. N. 1997. *Phenomenology: Between Essentialism and Transcendental Philosophy* (Evanston).
- Moi, Toril. 1997. "Vad är en kvinna? Kön och genus i feministisk teori" i *Res Publica* 35/36:1–2, 71–158.
- Oksala, Johanna. 2002. *Freedom in the Philosophy of Michel Foucault*, doktorsavhandling, Filosofiska institutionen vid Helsingfors universitet.